

UŞAK ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN ŞEKİL VE MUHTEVA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

*M. Murat ÖNTUĞ**

*Erdoğan SOLAK***

1- Tarihi Bir Kaynak Olarak Şer'iyye Sicilleri'nin Önemi

Osmanlı Devleti'nde padişahın mutlak otoritesini sağlamak üzere görevlendirilen iki zümre bulunmaktadır. Bunlardan ilki ehl-i örf denilen askerî, idarî ve mâlî işlerden sorumlu olan beylerbeyi, sancakbeyi, su-başı, mütesellim, mutasarrıf v.b. kişilerdir. İkincisi ise ehl-i şer' diye adlandırılan adlî, hukûkî meselelerin çözülmesinde önemli bir görevi ifâ eden kadı (nâib)'lardır.

Kadı, insanlar arasında vuku bulan dava ve tartışmalı konuları yasal hükümlere göre çözer ve Padişah tarafından merkezden berât ile atanırdı¹. Kadıların görevi, sadece insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek değildi. Onlar aynı zamanda yetki alanlarındaki kazada beledî ve noterlik işlemlerini de yaparlardı². Ayrıca hükümet merkezinden gönderilen fermân, berât, buyuruldu gibi emirlerin tebliğini yaparlar, bu emirlerin uygulanmasında diğer görevlilerle işbirliği halinde çalışırlardı³. Osmanlı Devleti'nde kadılar doğrudan doğruya merkeze karşı sorumluydular ve tek muhatapları da orasıydı. Kazadaki askerî ve idarî yöneticiler hiçbir şekilde kadının vermiş olduğu kararı değiştirme selahiyetine sahip değildi. Eğer böyle bir müdahale olursa

* Araş.Gör. AKÜ, Uşak Eğitim Fakültesi

* Okt., AKÜ, Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Bölümü Okutmanı

¹ Hasan Tahsin Fendoğlu, "Osmanlı'da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı", *Osmanlı*, C.VI. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999., s.453.; İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara 1994., s.12-13.

² Örneğin bir kazadaki kadı vakıfnâme ve mülknâmeleri v.b. tanzim edip onaylardı. Bkz. Halil İnalcık, - Joseph Schacht, " Mahkeme ", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt.VII., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993., s.149.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 3. baskı., Ankara 1988., s.83-117.

³ Ebül 'ulâ Mardin, " Kadı " *İslam Ansiklopedisi*, Cilt VI., Milli Eğitim Bakanlığı ., İstanbul 1993., s.42-44.

kadı bu kişileri merkeze şikayet ederdi⁴. Kadıların bir dava ile ilgili aldığı kararları, muhataplar ancak Padişaha yani divana başvurarak bozdurabilirlerdi. Böylece divan bir nevi temyiz mahkemesi vazifesini de görmekteydi⁵.

Kadıların mahkemede gördükleri her türlü işlemler şer'iyye sicillerine kaydedilirdi. Böylece daha sonraki yıllarda tutulan bu siciller sayesinde bir kazadaki ekonomik, sosyal, idarî ve hukukî durumu öğrenmek mümkün olmasına rağmen, ehl-i örfün yaptıklarını sistemli bir şekilde topluca takip edebilecek defter veya kaynaklar bugün mevcut değildir⁶. Bu bakımdan şer'iyye sicilleri Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşrasındaki kazaların yıllara göre durumunu anlamak açısından ayrı bir öneme haizdir.

Kadı defteri, zabt-ı vekâyi defterleri⁷ de denilen şer'iyye sicilleri her türlü dava zabıtlarını, tereke, ilâm, vakfiye v.b. gibi islamî fıkıh ilminin öncelikli konularını oluşturan şer'î muâmelelere dair resmi tutanaklar ile narhlar ve esnaf teftişine ait kayıtları ihtiva eder⁸. Ayrıca merkezden yazılan fermân, berât, divan tezkeresi, mektup, buyruldu v.b. resmi yazıların kopyaları da şer'iyye sicillerinde mevcuttur. Özellikle bir çok fermân, berât ve vakfiyelerin asıllarının kaybolduğu düşünülürse bu sicillerin önemi elbette inkar edilemez. Böylesine değişik belgelerin bulunduğu şer'iyye sicillerinden farklı alanlarda istifade etmek mümkündür. Bir kazanın tarihi araştırmasında, o kazanın malî, askerî, idarî, demografik v.b. özelliklerini aydınlatmak için bu siciller büyük bir önem arz eder⁹.

⁴ İncalcık, a.g.m., s.149-150.

⁵ İncalcık, a.g.m.,s.149.

⁶ Fendoğlu, a.g.m., s.453.

⁷ Abdülaziz Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, İstanbul 1986., s.1.

⁸ Nuri Köstüklü, *1820-1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye (182 numaralı Isparta Şer'iyye Siciline Göre)*, Konya 1993., s.8.; Alaaddin Aköz, " XVI. Yüzyıl Sonunda Karaman", *Osmanlı Araştırmaları*, S.9, İstanbul 1989., s.331-345.

⁹ Nuri Köstüklü, *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç'ta Aile (1892-1908)*,Konya 1996.; Hasan Moğol, *Teke Sancağı Şer'iyye Sicilleri I. (1223-1232/ 1807-1812)* Ankara 1996.; Halil İncalcık, " Osmanlı İdâre, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler; Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler ", *Belgeler*, C. X, S. 14., (1981) s. 1-91.; Aynı Müellif, " Bursa Şer'iyye Sicilleri'nde Fatih Sultan Mehmed'in Fermânları ",*Belleten*, C. XI., S. 44.(1997), s.693-703.

Şer'iyye sicilleri kültür¹⁰, askerî¹¹ ve siyasî tarih araştırmalarında da önemli bir yere sahiptir.

Kısaca özetlemek gerekirse, her kazaya ait şer'iyye sicillerinin incelenmesiyle, Osmanlı Devleti'nin siyasî, idarî, içtimâî, malî, iktisadî, ticarî, askerî v.b. pek çok açıdan bilinmeyen veya eksik kalmış yönleri aydınlanacaktır.

2- Uşak Şer'iyye Sicilleri

Yukarıda şer'iyye sicillerinin bir kazanın tarihini ortaya çıkarması açısından ne kadar önemli olduğu anlatılmaya çalışıldı. Bu çalışmadaki amaç, şimdiye kadar maalesef Uşak tarihiyle ilgili hiçbir araştırmada kullanılmamış olan Uşak Şer'iyye Sicilleri'ni ilk olarak şekil ve muhteva olarak tanıtmak olacaktır. Böylece, daha sonra Uşak ile ilgili yapılacak araştırmalarda bu sicillerden istifade edileceği kanaatindeyiz.

Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, adlı eserinde¹² şer'iyye sicillerinin bulunduğu kazaları ayrı ayrı göstermiştir. Bu liste içerisinde Uşak'a ait h.1286/ m.1869-1929 yıllarına arasında 20 defterin bulunduğu kaydedilmiştir¹³. Bu edinilen bilgiden yola çıkılarak, 1991 yılından beri bütün şer'iyye sicillerinin toplu halde bulunduğu Ankara Milli Kütüphanedeki İbn-i Sina Yazma Eserler Salonunda bu siciller hakkında bilgi edinmek için incelemelerde bulunuldu. Fakat sicillerin kaydedildiği kataloglarda bu defterlere rastlanılmadı. Daha sonra yazma eserlerden sorumlu olan

¹⁰ Bu defterlerin kültürel açıdan önemi için bkz. Yusuf Oğuzoğlu, " Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri ", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 20-24 Mayıs 1985., s.1-4.; Sait Öztürk, *İstanbul Tereke Defterleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.; Halil İnalçık, " 15. Asır Türkiye İtisâdî ve İçtimâî Tarihi Kaynakları ", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuâsı*, C. XX., (Ekim 1953-Temmuz 1954), s.51-75.

¹¹ Bkz. Mehmet Kayıran, " Şer'iyye Sicilleri'nin Askerî ve Tarihi Bakımdan Önemi ", *Birinci Askerî Tarih Semineri, Bildiriler I.*, Ankara 1993., s.137.

¹² Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, 2. baskı, İzmir 1996.

¹³ Tuncer Baykara Uşak Şer'iyye Sicilleri'nin h.1286/m.1869'da başladığını yazmaktaysa da bu muhtemelen Uşak siciline ait ikinci defter olmalıdır. Çünkü tesbit edilen Uşak'a ait birinci defterin başlangıç tarihi h.1248-1255/ m.1832-1839 tarihidir. Bkz. *Uşak Şer'iyye Sicilleri I.*

yetkililerle yapılan tetkikler sonucunda, Ankara'daki Etnografya Müzesi'nden 20 adet Uşak Şer'iyye Sicili'nin Milli Kütüphaneye verildiğini (verildiği tarih belli değil) ve bu sicillerin tasnifi sırasında yanlışlıkla Ankara Şer'iyye Sicilleri'nin içine dahil edildiği anlaşıldı. Bu araştırma sayesinde siciller ortaya çıkartılıp Şer'iyye Sicilleri kataloglarına kaydedilmesi sağlanmıştır. Böylece Uşak'ın özellikle XIX. yüzyılın ortalarıyla, XX. Yüzyılın ilk yarısındaki tarihini aydınlatacak olan bu kıymetli siciller bilim dünyasına kazandırılmıştır. Şimdi aşağıda Uşak'a ait 20 adet defterin şekil ve içeriklerinin tanıtımı yapılacaktır.

3- Uşak Şer'iyye Sicilleri'nin Şekil ve Muteva Olarak Tanıtımı

Defter No	: 1
Tarih	: h.1248-1255/m.1832-1839
Sayfa Adedi	: 140
En	: 18,5 cm.
Boy	: 51 cm.

Harap bir şekilde olan defterin, ön cilt kapağı yoktur. İlk 80 sayfanın üst kısmının bir bölümü çürüdüğü için makasla kesilip çıkartılmıştır. Kesilmeyen yerlerde ise çürüme hala devam etmektedir. Ayrıca 129-140'ıncı sayfaların üst kısmında da çürüme meydana geldiğinden kesilmiştir.

Defterde toplam 190 adet kayıt bulunmaktadır. 106'ıncı sayfanın yarısı, 107, 110, 111, 129, 132, 133, 135, 136, 137 ve 138'inci sayfaların tamamı boş bırakılmıştır.

Bu defterde genel olarak, Uşak ve O'na bağlı olan Göbek (Ulubey), Karahallı ve Banaz kazalarına ilişkin hükümler yer almaktadır. Hükümler umumiyetle, merkezden gönderilen emirler, buyrulduklar ve hatt-ı hümayunlar şeklinde olup, tereke kayıtlarına da rastlanmaktadır. Defterde ayrıca, kazada bulunan gelir kaynaklarının ve bu gelirlerden elde edilen vergilerin gösterildiği kayıtlar önemli bir noktayı teşkil etmektedir. Bu kayıtlardan h.1248-1255/ m.1832-1839 tarihleri arasında Uşak, Banaz, Ulubey, Karahallı gibi yerleşim yerlerinin sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bilgiler elde etmemiz mümkündür.

Defter No : 2
Tarih : h.1286-1287/m.1869-1870
Sayfa Adedi : 180
En : 21 cm.
Boy : 56 cm.

Defterin ön cilt kapağı ile 1-10'uncu sayfaların yarısı çürümesi nedeniyle kesilmiş olduğundan, harap bir görünüm arz etmektedir. Kayıtlar deftere aşağıdan yukarıya doğru eğik bir açıyla ve rika hattıyla yazılmıştır. (Bkz. Belge 1) Defterin 55'inci sayfasına kadar olan yazılar kalın ve büyük karakterle yazılmışken bu sayfadan itibaren yazının karakteri değişmiştir. Buradan katibin değiştiği anlaşılmaktadır. 55-59'uncu sayfalar arası yazılar ufak karakterli ve silik bir mürekkeple yazılmıştır. 60-169'uncu sayfalarda ilk 55 sayfanın yazı karakterine tekrar rastlanmaktadır. 169'uncu sayfadan sonra ise ince ve silik bir yazı ile hükümler tamamlanmıştır.

Defterde Uşak'ın mahallelerinden olan Sabah, Kamer, Burhan Fakih, Hacı Hasan, Hacı Hızır, Karaağaç, Cum'a, İpek gibi yerlerle ayrıca Banaz, Ulubey, Sivaslı kazaları ve buralara bağlı köylerde vefat edenlerin tereke kayıtları bulunmaktadır.

Defterde toplam 503 adet kayıt bulunmakta olup bunların yaklaşık % 90'ını tereke kayıtları teşkil etmektedir. Bunun yanısıra vakıflarla ilgili görevlilerin atamalarını içeren Nezaret-i Celile-i Evkâf kayıtlarına da rastlanmaktadır.

Defter No : 3
Tarih : h.1297-1300/ m.1879-1882
Sayfa Adedi : 227
En : 21 cm.
Boy : 56 cm.

Defterin ön ve arka kapak ciltleri sağlamdır. Fakat sayfalar ciltten ayrılma ve çürüme durumundadır. Defterin 1'inci sayfası eksiktir. 2'nci sayfası "fetfahânedden tanzim olunan 13 Recep 1297 tarihli defter sûretidir" diye başlamaktadır. Defterin son 10 sayfasının kağıdı diğer sayfalara göre kalın, beyaz kağıttan olup, son 5 sayfası boştur.

Defterdeki 628 kaydı, Uşak'a bağlı köy, kasaba ve nahiyelere ait tereke kayıtları, Uşak ve Banaz'a ait vakıflarla ilgili kayıtlar oluşturmaktadır. Banaz'a ait kayıtların çok olması defterde ikkat çeken önemli bir özelliktir. Ayrıca defterde bidâyet (sulh) mahkemeleri ile

ilgili kayıtlara da çokça rastlanmaktadır.

Defter No : 4
Tarih : h.1301-1304/m.1883-1886
Sayfa Adedi : 159
En : 23,5 cm.
Boy : 35 cm.

Defterin ön ve arka kapakları kalın mukavvadan olup cilt beziyle kaplıdır. Kapağında, "Uşak Mahkeme-i Ticâretine Mahsus Karar Defteridir". "Gurre-i Muharrem 1301 senesinden 1304 senesine kadar" yazılıdır. Defterin ön kapağının arkasındaki sayfada "İşbu karar defteri 256 sayfadan ibaret olmağla tasdik kılındı" yazılı olmasına rağmen defter 159 sayfadan ibarettir.

Defter 3 kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısım 1-25'inci sayfalar arasındadır. 25'inci sayfada "1302 senesi şehr-i Martına" kadar 179 adet karar vardır ve bu kararlar siyah mürekkeple yazılmıştır. 25-60'uncü sayfalar ise mavi mürekkepli yazıdan oluşmaktadır. 61-62'ncü sayfalar boşdur. 2'ncü Kısım 25-101'inci sayfalar arasındadır ve 215 karar vardır. 3'üncü ve son kısım 102'ncü sayfadan başlamaktadır. Bu sayfada "1304 senesi Mart'ından itibaren mahkeme-i ticaretten verilen kararların bervech-i zîr kaydıdır, der şehr-i Mart 1304" yazılıdır. Bu kısımda ise 275 kayıt mevcut olup, defterde toplam 679 karar vardır. Sicilde genel olarak Uşak'daki ticaretle ilgili belgeler bulunmaktadır. Özellikle bu tarihlerde Uşak'ın iktisadî ve ticarî yapısı hakkında bilgiler edinmek mümkündür.

Defter No : 5
Tarih : h.1300-1308/m.1882-1890
Sayfa Adedi : 156
En : 25,5 cm.
Boy : 68 cm.

Defterin kapakları çürümüş olup, adî bir kağıtla kaplıdır. Defterin tarihi, kapağında 1300-1308 tarihleri arasını göstermekte ise de defterin ilk kaydının başlangıç tarihi "fi'l-yevmi'l-işrîn şehr-i seferül hayr li-sene seb'a ve selâsü mi'e ve elf" h.1307/ m.1889 diye başlamaktadır.

Defterde tutulan kayıtlar açık ve net bir yazıyla yazılmıştır. Herbir kayıt yaklaşık bir sayfaya tekabül etmektedir. Evkâf Nezaretine ait vakıf kayıtları ve tereke kayıtları defterin içeriğini oluşturmaktadır. Defterde 269 kayıt bulunmakta olup, son hüküm "fi'l-yevmis-sânî

cemâziy'el-âhir li-sene semâni ve selâsü miet'eyn ve elf"
h.1308/m.1890 tarihli dir.

Defter No : 6
Tarih : h.1310-1313/ m.1892-1895
Sayfa Adedi : 204
En : 19,5 cm.
Boy : 56,5 cm.

Defterin kapağı kalın mukavvadan olup, cilt sayfalar dan ayrılmıştır. İlk 27 sayfanın üst kısmı çürümüştür ve belgeler okunamaz bir hale gelmiştir. Defterdeki yazılar ufak ve okunaklıdır. Bir önceki defterde olduğu gibi tereke kayıtlarına bolca rastlanır. Defterde; Ulubey, Sivaslı ve Banaz'a ait kayıtların yanı sıra Kütahya sancağına mülhak Gediz kazası ile ilgili hükümlere de rastlanmaktadır.

Defterin 1-155'inci sayfaları arasında 315 kayıt bulunan defterin, 156'ncı sayfadan itibaren kayıtlar senenin Recep ayı itibariyle yeniden tutulmaya başlanmıştır. 156-204 sayfalar arasında ise 90 kayıt mevcut olup defterde toplam 405 kayıt bulunmaktadır.

Defter No : 7
Tarih : h.1315-1318/m.1897-1900
Sayfa Adedi : 398
En : 19,5 cm.
Boy : 57 cm.

Defterin kapağı kalın mukavvadan olup, cildi çürümüş sayfaları ise çürümeye yüz tutmuş ve sayfalar ciltten ayrılmaya başlamıştır. Sayfaların üst kısmına sayfa numaraları verilmiştir.

İlk altı deftere nazaran bu defterde tereke kayıtlarına fazla rastlanmamaktadır. Daha çok vakfiyeler, vakıf kayıtları, görev değişiklikleri gibi hükümler fazladır. Bu kayıtlar Uşak ve O'na bağlı Banaz, Sivaslı, Karahallı ve Ulubey gibi yerlere ait toplam 882 kayıttan oluşmaktadır. Sicilde bulunan vakfiyeler özellikle Uşak'ta bulunan camilere aittir. (Bkz. Belge 2).

Defter No : 8
Tarih : h.1321-1325/m.1903-1907
Sayfa Adedi : 298
En : 25,5 cm.
Boy : 43 cm.

Defterin kapağında "Sulh Hukuk Mahkemesi Karar Defteridir"

diye yazmaktadır. Defterin önceki defterlerden farkı, matbu bir şekilde matbaa-ı âmire tarafından basılmış olmasıdır. Giriş kısmında "İş bu sulh hukuk defteri 298 sâhifeden ibaret olduğu" ibaresi vardır.

Bu karar defterindeki kayıtlar tutulurken, defterin sayfaları sistemli bir hale getirilmiştir. Matbu bir şekilde defterin üst kısmında "... Mahkemesinin karar defteridir" yazılıdır. Sayfaların sağ üst köşelerinde "rakam ile sahife numarası", sol üst köşelerinde ise "yazı ile sahife numarası" yazılıdır. Bundan başka sayfaların üst kısmında "adet karar" ve "evrak numarası" haneleri vardır.

Defterde kararların yazıldığı yerler, 7,5 cm eninde, 16,5 cm boyundaki hanelere bölünerek, bunun içerisine yazılmıştır. Kararların buraya sığmadığı hallerde ise, bir alttaki haneye geçilmiştir. Her kararın altında, bir kâtibin, iki azanın ve bir de reisin imzaları bulunmaktadır. Ayrıca kararın yazıldığı yerin üst tarafında heyet hâkiminin isminin yazıldığı bir kutucuk da bulunmaktadır.

Defter No : 9
Tarih : h.1326-1328/m.1908-1910
Sayfa Adedi : 99 Varaktan ve 198 sahifeden ibarettir.
En : 27,5 cm.
Boy : 41 cm.

Defterin kapağında "Uşak ticâret mahkemesine mahsus karar defteridir" diye yazmaktadır. Defterin ön kapağının altı ve içerisindeki sayfaların bir kısmı çürüdüğü için kopmuştur. Kapaklar cilt beziyle kaplı olmasına rağmen çürüme engellenememiştir. Sicilin ilk üç sayfası olmadığından defter 4. sayfadan başlamaktadır. Bu yüzden kayıt sayısı tam olarak bilinmemektedir.

Defter 198 sayfa olup, 123'üncü sayfadan son sayfaya kadar olan varaklar boştur. Defterin son sayfasında "... nezaret-i celilesine merbûd Uşak ticâret mahkemesinin 1324 senesi Martı ibtidâsından itibaren verilen işbu defter doksan dokuz varaktan ve yüz doksan sekiz sahifeden ibaret olduğu ..." yazılıdır (1 Mart 1324). Yine defterin son sayfasında " Reis-i Mahkeme-i Ticaret-i Uşak " ve Kadı Osman Sâib'in mührü bulunmaktadır. Defterde kararların yazılması için sayfa düzeni ayrı olarak tanzim edilmiştir.

Defterde; Banaz, Sivaslı, Karahallı, Uşak ve Uşak'a bağlı köylerde yapılan alım-satım ve ticarete ilişkin kayıtlar bulunmaktadır. Bu defter yukarıda saydığımız yerleşim yerlerine ait ticarî hayatı

anlamamız açısından son derece önemlidir.

Defter No : 10
Tarih :h. 1330-1340/m.1911-1921
Sayfa Adedi : 203
En : 24 cm.
Boy : 35,5 cm.

Defterin kapağında "Uşak Kazası Zaptiye Defteridir" yazılıdır.

Bu defter, önceki defterlere nazaran daha temiz ve daha sağlamdır. Sayfalar normal matbaa sayfasıdır ve kararların yazılması için bir sayfa düzeni teşkil ettirilmiştir. Mahkemede alınan kararlar çok kısa şekilde deftere kaydedilmiştir. Genellikle Uşak'ta vuku bulan asayişle ilgili kararlar vardır.

Defter No : 11
Tarih : h.1340-1341/m.1921-1922
Sayfa Adedi : 398
En : 27 cm.
Boy : 38 cm.

Defterin yaprakları dağılmış olup, alt kısımdaki sayfalar ve ciltli kapak çürümeye yüz tutmuştur.

Defterin kapağında "Uşak Bidâyet Ceza Mahkemesine Mahsûs Karâr Defteridir" diye yazmaktadır. Sayfalar düz beyaz bir kâğıt olmasına rağmen zamanla sararmalar meydana gelmiştir. Defterde Uşak, Banaz ve bağlı köylerdeki ölüm, boşanma ve karakolluk olaylarla ilgili kararlara rastlanmaktadır. Sayfa 274'ten sonraki defterin yaprakları boşur.

Defter "İşbu bidâyet ceza mahkemesine mahsûs karar defteri bi'l- karâr üç yüz doksan sekiz sahifeden ibaret olduğu tescil kılındı" şeklinde başlamaktadır (1 Mart 1340).

Defter No : 12
Tarih :h. 1340-1341/m.1921-1922
Sayfa Adedi : 198
En : 27,5 cm.
Boy : 39,5 cm.

Defterin kapakları ve sayfaları sağlam ve tamdır. Defterin kapağında, "Uşak Mahkeme-i Asliyesi Hukuk dairesine mahsûs ..." yazılıdır. Birinci sayfaya, defterin kullanımıyla ilgili bir de izahat kısmı ilave edilmiştir. Defterin içindeki kararlar özet şeklinde yazılmıştır. Genellikle verâset, ölüm, boşanma v.b. konuları

işlemektedir.

Defter No : 13
Tarih : h.1341/m.1922
Sayfa Adedi : 98
En : 26,5 cm.
Boy : 41 cm.

Uşak mahkemesi karar defteridir. Giriş kısmında defterin kullanımıyla ilgili bir izahat bulunmaktadır. Defterin sayfaları matbu halde olup, saman kağıdındandır. Uşak ve ona bağlı kazalara ait çeşitli konulardaki kararları ihtiva etmektedir.

Defter No : 14
Tarih : h.1341/m.1922
Sayfa Adedi : 156
En : 29 cm.
Boy : 40 cm.

Defterin ön ve arka kapağı yoktur. Harap bir şekilde olan defterin sayfaları birbirinden ayrılmış durumdadır. Birinci sayfada "Uşak Mahkemesi Karar Defteri" diye yazmaktadır. Defterin 156 sayfa olduğu belirtilmiştir. Fakat 154'üncü sayfaya kadar mevcuttur.

Defter No : 15
Tarih : 1928-1930
Sayfa Adedi : 115
En : 19 cm.
Boy : 28,5 cm.

Ön ve arka kapağı kalın mukavvadan oluşmaktadır. Ancak sayfalar cildinden ayrılma durumuna gelmiştir.

Kapakta "İtirâz üzerine tetkîk edilen evrâka âit karâr defteri" diye yeni Türk harfleriyle yazılıdır. Defterin ön sayfası, "İşbu defter bit-ta'dât 193 sahifeden ibârettir." 20/11/929 ibaresiyle başlamaktadır.

Defterin, 1-62'inci sayfaları Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Bu yazıyla yazılan son karar, 26 Mayıs 1929 tarihlidir¹⁴ Defterin 63. sayfası Yeni Türk harfleriyle yazılı olan ilk belge özelliğini taşımakta olup, 6/6/1929 tarihlidir. Bu sayfadan son sayfaya kadar aynı şekilde devam eden defter Türkçe el yazısı ile yazılmıştır. 102-115 sayfalar arası ise boş bırakılmıştır.

¹⁴ Harf inkılâbı, 1 Kasım 1928'de yapılmasına rağmen, Kazalarda geçiş sürecinin bir hayli zaman aldığı görülmektedir. Uşak'ta bu süre yaklaşık altı ay sürmüştür.

Ayrıca defterin sonunda, yapılan itirazlar sonucu alınan kararın neticeleri daktilo yazısı ile sayfalar halinde ayrı kağıtlara yazılı şekilde bulunmaktadır.

Defter No : 16
Tarih : 1926
Sayfa Adedi : 299
En : 35 cm.
Boy : 50 cm.

Defterin ön ve arka kapakları kalın muavvadan olup ciltleri birbirinden ayrılmak üzeredir. Defterin giriş sayfasında ve sonunda "iş bu karâr defteri iki yüz doksan dokuz sahifeden ibârettir" yazılıdır. Defterin içindeki kararlar özet halinde bulunmaktadır. Yazı ufak ve okunması zordur.

Defter No : 17
Tarih : 1927 .
Sayfa Adedi : 193
En : 28,5 cm.
Boy : 40 cm.

Defterin kapağında "1927 senesi Sulh Hukuk Mahkemesi kararları" ibaresi mevcuttur. Defterin ön ve arka kapağı kalın mukavvadan oluşmakta olup çürüme durumuna gelmiştir.

Defter sayfaları sistemli bir şekilde 13 kısımdan oluşmaktadır. 1. kısımda sıra numarası 2. kısımda davanın hangi kısma ait olduğu 3'üncü kısımda mudi-i muktezanın ismi ve şöhreti 4'üncü kısımda müdinin ismi ve şöhreti, 5. kısımda nev-i dava, 6. kısımda Davanın tarihi ve vürûdu, 7. kısımda mahkeme kararının hülasası, 8. kısımda İ'lâmın tarihi tebliği, 9. kısımda İtirâz tarihi, 10. kısımda. temyîz tarihi, 11. kısımda evrâkın temyîze irsâl tarihi, 12. kısımda netîce-i temyîz, 13. kısımda mülâhazat gibi kısımlardan oluşmaktadır. Bu defterde 1352 kayıtlı dava bulunmaktadır. Son sayfada "işbu defter 193 sayfadır" diye yazmaktadır.

Defter No : 18
Tarih : 1927-1928
Sayfa Adedi : 199
En : 26,5 cm.
Boy : 38 cm.

Defterin cildi iyice yıpranmış olup, sayfalarda yer yer çürümeler vardır. Defterin kapağında "Sulh Hukuk Karar Defteri "

yazılıdır. Girişte ve son sayfada ise "İşbu defter 199 sahifedir" ibaresi yer almaktadır.

Mahkemedeki kayıtların tutulduğu defterin, sayfaları 16 kısımdan meydana gelmiştir. Sayfada genel olarak davalı, davacı, alınan kararlar ve davanın hülâsası gibi bölümler bulunmaktadır.

Defter No : 19
Tarih : 1927
Sayfa Adedi : 98
En : 41 cm.
Boy : 28,5 cm.

Defter çürümeye yüz tutmuş bir durumda olup, sayfalar adi kağıttandır ve ciltten ayrılmış bir haldedir. Ebatları itibariyle diğer defterlerden farklı bir görünüm arz etmektedir. Giriş sayfasında "işbu defter 98 saifedan ibarettir" ibaresi bulunmaktadır. Defter bir istid'a defteridir.

Sayfalar 15 bölümden oluşmakta olup, bu bölümlerde, alâkadar olanın ismi, şöhreti, tâbiyeti, mahal ve ikâmeti, hülâsa, hüküm ve tarihi ile izâhât kısımları bulunmaktadır.

Defter No : 20
Tarih : 1929
Sayfa Adedi : 393
En : 28,5 cm.
Boy : 39 cm.

Defterin kapağı ve ilk 83 sayfası olmayıp, 393'üncü sayfada sona ermektedir. Bir karar defteri mahiyetinde olan bu sicil, 4 kısımdan oluşmaktadır: 1.kısım'da, sıra numarası, 2. kısımda, esas numarası, 3. kısımda, heyet hâkiminin isim yeri, 4. kısım'da, hâmiş bölümlerinden oluşan defter yıpranmış ve atıl bir görünüm arz etmektedir.

4- Uşak Şer'iyye Sicilleri'nin Değerlendirilmesi

1- Uşak Şer'iyye Sicilleri'nin hemen hemen tamamının sayfa ve cilt kapaklarının çürümüş olması ve sicillerin mikrofilminin henüz çekilmemesi nedeniyle sicillerle ilgili muhtevanın daha ayrıntılı bir şekilde verilmesini engellemiştir.

2- Uşak Şer'iyye Sicilleri'nin başlangıcı h.1248-1255/m.1832-1839 tarihli olup 15. sicil 1928-1930 tarihleri arasında ve en son

kararların kaydedildiği defterdir. 20 sicil ise 1929 tarihli kayıtları içermektedir. Sicillerin başlangıç ve bitiş tarihleri 98 yıllık bir zamanı kapsamaktadır. Fakat sicillerin kronolojik olarak birbirlerini takip ettiğini söylemek mümkün değildir. Şöyleki; 1.-2. defter 30 yıl, 2.-3. defter 9 yıl, 4.-5. defter 3 yıl, 5.-6. defter 2 yıl, 6.-7. defter 2 yıl, 7.-8. defterler arasında ise, 3 yıllık bir boşluk vardır. Bu tarihler arasındaki defterlerin akibetinin ne olduğu tesbit edilememiştir.

3- Uşak Şer'iyye Sicilleri'nin ilk 14 defteri m.1832-1922 tarihli olup, Cumhuriyet öncesi döneme aittir. Bu sicillerin 4. ve 9.'su Uşak Ticaret Mahkemesi, 8.'si Sulh Hukuk Mahkemesi, 10.'su zapttıye, 11.'si Bidâyet Mahkemesi, 12.'si Asliye Hukuk Mahkemesi, 13.,14., 15., siciller ise Uşak Mahkemesi Karar Defterleridir. Son 6 sicil ise, Cumhuriyet döneminin 1926-1930 yıllarını kapsamaktadır. 16. ve 20. siciller Uşak Mahkemesi Karar Defteri, 17. ve 18. siciller Sulh Hukuk Mahkemesi, 19. sicil İstid'â Defteridir. Diğer siciller ise değişik konulardaki kararları içermektedir. Bu defterlerin her birinin ebatları birbirinden farklıdır.

4- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Uşak'ın da içerisinde bulunduğu 24 Hurufât Defteri¹⁵ bulunmaktadır. Hurufât Defterleri'nin ilk kayıtları h.1111/m.1700 'lerin başlarında tutulmaya başlanmıştır. Defterlerin kayıtları ise h. 1255/ m.1839'da bitmektedir.

Uşak Şer'iyye Sicilleri de h.1248/ m.1832 tarihinde başlamakta olup 1930 tarihine kadar gelmektedir. Bu durum bize özellikle Uşak tarihiyle ilgili 240 yıllık bir süreyi kesintisiz bir şekilde takip etme imkanı vermektedir.

5- Uşak Şer'iyye Sicilleri'nin tamamının incelenmesiyle, XIX. yüzyılın ikinci yarısıyla, XX. Yüzyılın ilk çeyreği ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Uşak'ın sosyal, idarî, ticarî, kültürel ve ekonomik yapısı net bir şekilde ortaya konulmuş olacaktır.

¹⁵ Kazalardaki kadılardan merkeze gönderilen her türlü bilginin özet olarak geçirildiği defterlerdir. Uşak Hurufât Defterleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Mustafa Murat Öntüğü, " Hurufât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri (1702-1824) " Afyon Kocatepe Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, (1999), s.149-171.

Belge 1- Uşak Şer'iyye Sicili 2 s.109.

Belge 2- Uşak Şer'iyye Sicili 7 s.188.